

Efra-Skarð í Svínadal. Deiliskráning 2006

Adolf Friðriksson og Oscar Aldred

**Fornleifastofnun Íslands
FS306-06021
Reykjavík 2006**

© Fornleifastofnun Íslands 2006
Bárugötu 3
101 Reykjavík
Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is
Heimasíða: www.instarch.is
Kápumynd: Stekkur (BO-018:010) við Skarðsá.

Efni

INNGANGUR.....	5
DEILISKRÁNING OG FORNLEIFAR.....	5
FORNLEIFAKÖNNUN.....	7
SAMANTEKT OG NIÐURSTÖÐUR	10
HEIMILDIR	11
FORNLEIFASKRÁ EFRA SKARÐS	12

Inngangur

Að ósk landeigenda gerði Fornleifastofnun Íslands könnun á fornleifum í landi Efra-Skarðs í Svínadal, Hvalfjarðarstrandarhreppi, í mars 2006. Til efni rannsóknarinnar er deiliskipulag og fyrirhugaðar framkvæmdir á tveimur reitum.

Undirbúningur að rannsókninni hófst í mars 2006 og safnaði Elín Ósk Hreiðarsdóttir fyrirbyggjandi heimildum um fornleifar á svæðinu. Gerðu Adolf Friðriksson og Oscar Aldred vettvangsathuganir á staðnum 11. mars 2006. Í þessari skýrslu er birtur árangur athugana á heimildum og á vettvangi og lagt mat á áhrif fyrirhugaðra framkvæmda á grundvelli þeirra. Magnúsi Ólafssyni á Efra-Skarði er þökkun liðveisla við vettvangsrannsókn.

Deiliskráning og fornleifar

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 17. grein þjóðminjalaga (nr. 88/1989, sbr. lög með síðari breytingum), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: “Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja.” Auk þjóðminjalaga ná lög um mat á umhverfisáhrifum nr. 63/1993 einnig yfir verndun menningarminja, enda markmið laganna að tryggja að mat á umhverfisáhrifum verði fastur liður í undirbúningi að framkvæmdum. Er fornleifakönnunin sem þessi skýrsla byggir á unnin í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið með hinni nýju löggjöf.

Mat á áhrifum fyrirhugaðra framkvæmda skv. nýju skipulagi gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum (16. gr.) víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja, 100 ára eða eldri, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á. Í lögnum eru gefin allnokkur dæmi, svo sem byggðaleifar, bæjarstæði, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum

og byggðaleifar í hellum; einnig vinnustaðir þar sem aflað var fanga, sel, verstöðvar, ból, mógrafir, kolagrafir, gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita, gamlir vegir, stíflur, brýr, vöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra; varnarmannvirki; þingstaðir, hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð; áletranir, greftrunarstaðir og skipsflök.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll forn mannvirki í heldur einnig staðir sem á einn eða annan tengjast menningu og atvinnuvegum. Þessari skilgreiningu hefur verið fylgt við umhverfismatið, á sama hátt og gert er við almenna fornleifaskráningu.

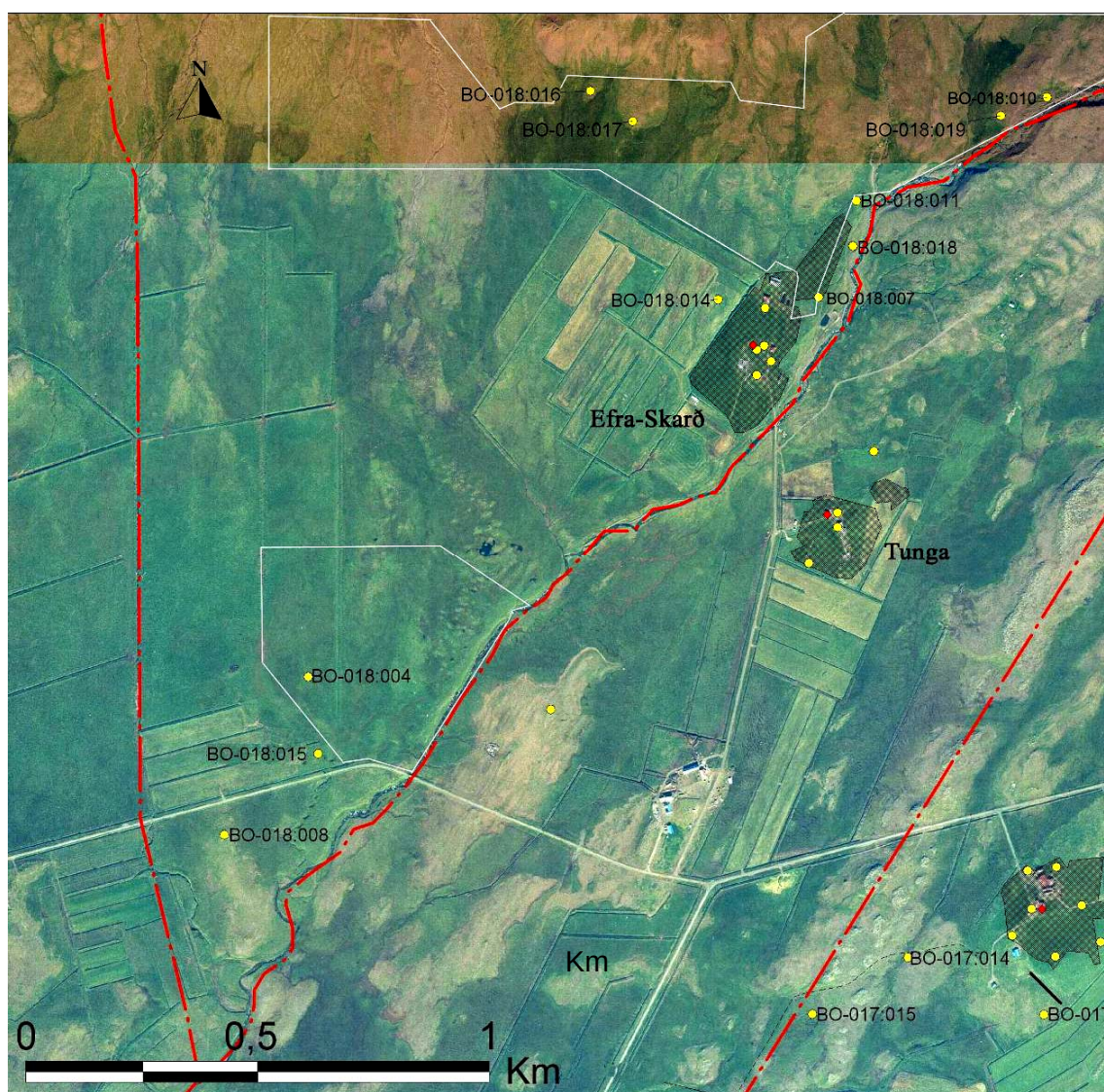
Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær, þarf að leita heimildar Fornleifaverndar ríkisins. Komi til björgunargraftar vegna framkvæmda, ber framkvæmdaaðili þann kostnað sem af því hlýst.

Algengt er að staðir komi í ljós við vettvangsrannsókn, en ekki fullljóst hvort um fornleifar er að ræða eða ekki. Eru þeir látnir njóta vafans og færðir á fornleifaskrá, enda mjög óheppilegt ef minjar finnast við jarðrask í upphafi framkvæmda. Veldur það töfum og kostnaði fyrir framkvæmdaaðila auk þess sem minjastaðir spillast og aðilar fornleifavörslu eru knúnir til að gera skyndirannsókn og jafnvel hefja stórfelldan björgunaruppgröft með skömmum fyrirvara.

Með hliðsjón af ofangreindum lagaákvæðum, er skylt að geta þeirra takmarka sem eru á meðfylgjandi mati: Þrátt fyrir ítarlega heimildarkönnun og vettvangsathugun eru fornleifar þess eðlis að seint verður skorið úr með fullri vissu að við tiltekna framkvæmd verði engin hætta á að minjar finnist þar við jarðrask.

Fornleifakönnun

Í landi Efra-Skarðs eru 19 minjastaðir þekktir, en flestir þeirra eru á eða við bæjarstæðið og því talsvert fjarri svæðunum sem rannsakaðir voru. Engar minjar eða forngripir frá landnámsöld eða síðari tímum hafa komið í ljós við jarðrask á þessum slóðum samkvæmt fyrirliggjandi heimildum. Við vettvangsathugun kom í ljós að innan reitanna eru nokkrir minjastaðir sem falla undir almenna skilgreiningu þjóðminjalaga um fornleifar. Auk þeirra eru nokkrir staðir á landareigninni sem ekki er fullljóst hvar verið hafa. Verður nú fjallað nánar um þessar minjar.

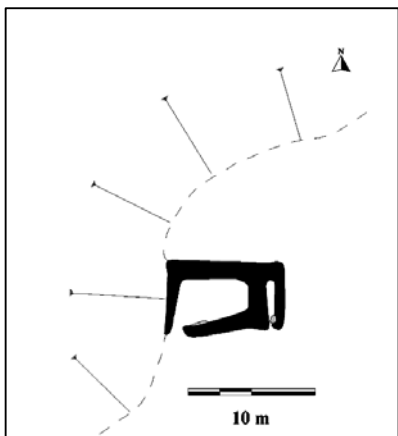
Mynd 1. Kortið sýnir minjar og deiliskráningarreiti í landi Efra-Skarðs.

Skipulagsreitir á Efra-Skarði eru tveir. Er annar í kverkinni ofan vegar milli Skarðsár og Þjóðveg, 19 hektarar. Hinn er 62 hektarar og liggur í hlíðinni ofan túns og bæjar, frá Skarðsá á að austan og langleiðina vestur að landamerkjum móti Neðra-Skarði.

Á syðri reitnum er ein tóft (Bo-018:004). Hún er um 1,2 km suðvestur af gamla bænum. Tóftin snýr NA-SV, um 20 x 15 m. Hún er áberandi og stendur allt að 1 m hærra en umhverfið. Ekki er vitað hvaða hlutverki þetta mannvirki hefur gegnt.

Við austurjaðar reitsins, sem nemur við Skarðsá, eru götur. Gætu þær verið gömul heimreið að bænum. Var þeim ekki gefið sérstakt fornleifanúmer, en ekki er óhugsandi að þær falli undir 100 ára regluna um hvað telst til fornleifa sbr. hér að ofan. Við suðvesturhorn reitsins er mógrafasvæði (BO-018:015), en ekki sjást ummerki um að mótekjan hafi náð inn til reitsins.

Í austurjaðri nyrðra reitsins eru tveir staðir. Tóft af rétt (BO-018:007) er um 5 m vestan við mjóa kvísl úr Skarðsá. Hún er 6 x 4,5 m, snýr N-S og með dyr á suðurhlið. Nokkru ofar er Lambhúsmói (BO-018:011). Vísar örnefnið til minja, en óvíst er hvar þær hafi verið og er

staðkunnugum heimildamanni ekki kunnugt um neinar fornleifar þar í móanum. Enn ofar með ánni, norðaustan undir Blámel stóð tóft af stekk eða lítilli rétt (BO-018:019). Að sögn heimildamanns tók hana af í geysimiklu flóði í Skarðsá um miðja 20. öld. Engin ummerki sjást þar nú um tóftina. Fyrir utan Blámel er mýri sem heitir Stekkur. Sunnan undir Blámel er lítill hvammur og þar í stekkjartóft (BO-018:010). Hún er tvískipt, 9 x 6 m, snýr A-V, með dyrum á suðurhlið á hvoru hólfi.

Mynd 2. Stekkjartóft BO-018:010)

Fyrir miðjum efri skipulagsreitnum eru tveir staðir. Er það annarsvegar Stekkjarkast (BO-018:016), niður af Kötlulág og um 550 m NV af bænum. Vestan kastsins er Stekkjarbrekka. Ekki sjást nein tóftarmerki þar, og kannast heimildamaður ekki við stekkjarleifar á þessu svæði. Niður af Stekkjarbrekku, um 500 m NV af bæ, eru Gömlugrafir (BO-018:017). Austan við áðurnefnt Stekkjarkast er lækur sem rennur niður í mýrina. Við lækinn mótar ögn fyrir grónum mógröfum, en ummerkin eru afar óljós.

Í heimildum frá 18. öld er getið hjáleigu, Grundarkots (BO-018:012), sem “hefur í auðn verið

síðan skriðan fordjarfaði jörðina, en var fyrst uppbyggt innan 60 ára”, eins og segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín. Grundarkots er ekki getið í örnefnalýsingu Efra-Skarðs og Magnús Ólafsson á Efra-Skarði hefur ekki heyrt þess getið. Skriðan er geysilegt framhlaup úr fjallinu ofan við bæinn. Hún er allt að 700 m norðvestur af Efra-Skarði. Skriðan er allt að 400-500 m breið og nær langleiðina frá fjalli og niður að vegi. Engin mannvistarmerki sjást í námunda við Skriðuna. Ekki er víst að Grundarkot hafi lent undir skriðunni, hugsanlegt er að jörðin hafi spillst svo mikið og slægjulönd minnkað eftir að hún féll að ekki hafi lengur verið rúm fyrir tvö býli á jörðinni. Þannig er mögulegt að Grundarkot hafi verið nær Efra-Skarði en Skriðan, og óvíst að kotið hafi í raun staðið innan skipulagsreitanna sem hér um ræðir.

Í skýrslu sóknarprests frá 1817 um fornleifar í Leirársókn (FF, 272) er nefnt fornt leiði (BO-018:013) í landi Efra-Skarðs: "Helga-leiði heitir og í túni á Fiskilæk í sömu sókn, er það þúfa aflaug 4 al. á lengd frá nordri til sudurs, audsjáanleg Manna-verk, umgirdt 4hyýrndum torfgardi. Rétt áþeckit þessu að skopulagi og legu er Hauksleiði á Efraskardi í Leirársókn, skal þar hafa heýgdur verid Haukur sá, ed fyrstur byggdi þá jördu." Hauksleiði er ekki þekkt í dag og engar upplýsingar liggja fyrir um hvar í landareigninni leiðið kann að hafa verið.

Þegar á heildina er litið þá eru áform um landnýtingu á völdum skipulagsreitum á Efra-Skarði í góðu samræmi við markmið minjaverndar. Reitirnir standa utan aðalminjasvæðisins sem er í kringum gamla bæjarstæðið. Þar er best varðveitti bæjarhóllinn í öllum hreppnum, og þar sem slíkir hólur geyma langa sögu, er hann því einn merkasti minjastaðurinn á þessum slóðum. Af þeim 7 minjum sem lenda í eða við reitina er aðeins einn staður þar sem fornleifar er að finna innan hvors reits (Bo-018:004 og 010). Aðrir eru ýmist í jaðri reitanna eða minjarnar ekki finnanlegar og jafnvel horfnar.

Samantekt og niðurstöður

- Í þessari skýrslu er fjallað um fornleifakönnun sem gerð var á Efra-Skarði vegna deiliskipulagsvinnu.
- Við deiliskráninguna var stuðst fyrir fyrirbyggjandi heimildir, aðalskráningu hreppsins og gerð vettvangsrannsókn.
- Í landi Efra-Skarðs eru a.m.k. 19 fornleifar, þar af eru 7 staðir sem falla u.þ.b. innan skipulagsreita: tóftir BO-018:004 og BO-018:010; tóft BO-018:007 er í jaðri nyrðra reits; örnefni benda til minja í Lambhúsmóa (BO-018:011) og Stekkjarkasti (BO-018:016) en þær hafa ekki fundist við vettvangsathuganir; við Skarðsá, undir Blámel stóð tóft (BO-018:019) sem tók af í flóði; Gömlugrafir (BO-018:017) eru leifar mógrafa hjá Stekkjarbrekku.
- Tveir staðir eru þekktir úr heimildum, en hefur ekki verið unnt að staðsetja á landareigninni, þ.e. Grundarkot (BO-018:012), fornt leiði (BO-018:013).
- Við austurjaðar syðra reitsins eru gamlar götur, sem kunna að falla undir skilgreiningu löggjafans um friðaðar fornminjar.
- Fornleifavernd ríkisins getur veitt heimild til þess að fornleifar verði látnar víkja vegna framkvæmda, að undangenginni rannsókn, eða þær huldar og setur skilmála þar að lútandi.
- Mikilvægt er að öll umferð, efnistaka og frávík frá fyrirbyggjandi tillögu um skipulag verði skoðuð með hliðsjón af upplýsingum um fornleifar á reitnum.
- Ekki er útilokað að fleiri minjar, en þær sem komið hafa fram við heimildaathuganir og vettvangskönnun, leynist á svæðinu.

Heimildir

Óprentaðar heimildir:

Heimildamaður (munnlegar heimildir):

Efra-Skarð: Magnús Ólafsson f. 1939

Fornleifastofnun Íslands:

Ísleif – gagnagrunnur um íslenskar fornleifar: BO-018.

Örnefnastofnun Íslands:

Ö-Efra-Skarð: Örnefni í Efra-Skarði. Ari Gíslason skráði, 1968.

Þjóðskjalasafn Íslands:

Túnakort: Túnakort Hvalfjarðarstrandarhrepps 1920.

Prentaðar heimildir:

BB: *Byggðir Borgarfjarðar II. Borgarfjarðarsýsla og Akranes.* 1989. Jakob Jónasson, Jón G. Björnsson & Þorsteinn Guðmundsson. (ritnefnd).

FF: *Frásögur um fornaldarleifar 1817 – 1823, I.* Sveinbjörn Rafnsson bjó til prentunar, 1983. (Stofnun Árna Magnússonar).

JÁM IV: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín IV.* Kh. 1913-14; 12-13 Rv. 1990. Jón Johnsen. Jarðatal á Íslandi... 1835-1845. Kh. 1847.

Birna Lárusdóttir, Guðrún Alda Gísladóttir og Uggi Ævarsson. Fornleifaskráning í Hvalfjarðarstrandarhreppi, Fornleifastofnun Íslands, FS214-00034, Rv. 2003.

Fornleifaskrá Efra Skarðs

BO-018 Efra Skarð

30 hdr. 1706. Bændaeign. 1706 voru tvö skógarítök eignuð jörðinni "annað í Saurbæjarstaðarlandi á Hvalfjarðarströnd, en annað í Svarfhólslandi í Svínadal, og hafa um stundir haft í hefð og brúkun til eldiviðar sjer og kolagjörðar, voru hjer og sýnd skjöl fyrir þessum ítökum, hvörjum ágreinir við þá copiu, sem ábúnadinn á Svarfhóli frambar, dat 1575; en Skarðsmannaskjöl eru öll ýngri, og því ei örvænt að ítakið hafi mátt síðar tilkoma.

Móskurð til eldiviðar brúka menn í stólsjarðarinnar Túngu landi, og hefur biskupinn Mag. Brynjúlfur tilgreint það mótak frí Skarðsmönnum, þá er hann seldi Skarð 1653. Nú er það mótak eytt að mestu ... JÁM IV, 32-33. Túnakort 1920: Tún 59,021m², 1/18 þýft. Garðar 340m².

BO-018:001 Efra Skarð bæjarhóll bústaður

64°25.927N 21°45.419V

"Bæjarstaðið er undir rótum Skarðshyrnu, vestan við Skarðsá," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Bærinn sem sést á túnakorti frá 1920 stóð þar sem íbúðarhúsið er nú. Fast norðvestan við það er ósnortinn bæjarhóll. Samkvæmt örnefnalýsingu var hann einfaldlega kallaður Hóll.

Sléttað tún er sunnan, vestan og norðan við hólinn en vegarslóði liggur upp með honum að austanverðu.

Á hólnum hafa ekki staðið hús í manna minnum, nema hesthús og tóftin af því sést enn, sjá 009. Þegar foreldrar Magnúsar Ólafssonar komu að Efra-Skarði um 1930 byggðu þau upp gamalt timburhús sem stóð suðaustan við hólinn, þar sem íbúðarhús Magnúsar er nú. Á hólnum er hátt gras og mikil sína. Hann er allt að 2,5 m á hæð, brattastur og hæstur að sunnanverðu. Hóllinn er tæplega 60 m langur N-S en 30-40 m A-V. Á honum er rúst af hesthúsi, sjá 009. Á tveimur stöðum öðrum sjást útlínur mannvirkja. Annars vegar er það um 6 m norður af hesthústóft 009. Þar mótast óljóst fyrir veggjum húss, um 6 x 5 m og virðist það hafa snúið SA-NV, með dyr í suðaustur. Veggir eru um 0,3 m háir og algrónir. Óljóst vottar fyrir hólfi fast suðvestan við, um 3 x 5 m. 30 m suðvestur af þessari þúst, allra fremst á hólnum eru tvö niðurgrafin hólfi. Það syðra er um 6 x 5 m A-V, allt að 1 m djúpt og gæti verið gömul súrheystóft. Hitt hólfið er fast norðan við það, grunn skál sem er um 4 m í þvermál. Rof eftir kindur er í honum að suðvestan, um 1,5 m langt og 30-40 sm hátt. Þar grillir í torfhleðslu og undir henni sér í viðarkol og brennd bein.

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 25

BO-018:002 þúst hálfkirkja

64°25.927N 21°45.401V

1706 segir í Jarðabók Árna og Páls: "Hjer hefur til forna hálfkirkja verið og er hún af fallin fyrir so löngu, að ekki minnst menn húsið hafi uppi verið." "Til forna var hér hálfkirkja," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Engin örnefni lifa eða sagnir um beinafundi á Efra-Skarði. Þó var þúst sem er allra nyrst og austast á bæjarhól 001 alltaf kölluð "kirkjutóftin".

Á þessum stað er bæjarhóll tekinn að lækka mikið, þústin gengur líkt og tota út frá honum.

Sléttað tún er fast norðan og austan við hana. Ef vel er að gáð mótast óljóst fyrir tveimur samhliða bungum sem gætu verið veggjaleifar, hvor um sig er um 5 m löng og um 3 m eru á milli þeirra. Byggingin hefði þá snúið N-S en það er ólíklegt fyrir kirkju.

Heimildir: JÁM IV, 31; Byggðir Borgarfjarðar, 25

BO-018:003 heimild um fjárhús

64°25.981N 21°45.404V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 100 m norður af gamla bænum sem stóð þar sem íbúðarhúsið er nú. Þar er túnjaðar. Norðan við hann stendur stök, járnklædd hlaða.

Á þessum stað voru fjárhús. Þau sjást á loftmynd af túninu sem tekin var 1989. Þau höfðu hlaða veggi en gaflar og þak voru járnklædd. Stutt er síðan húsinn voru rifin og grjótinu ýtt saman í hól. Efst á honum trónir stór steinn.

Heimildir: Túnakort 1920

BO-018:004 tóft

64°25.520N 21°46.584V

Tóft er tæpa 400 m NNA af tóft 008 á Byrgisrima og um 1,2 km suðvestur af bæjarhól 001.

Smáþýft mýrarflæmi.

Rústin er stök og sker sig vel úr mýrinni, hún rís allt að 1 m yfir umhverfið. Gróska er í henni og steinar sjást á stangli en þó er ekkert húsalag á henni, hún er líkust smáhól. Hún snýr NA-SV og er um 20 x 15 m stór. Suðaustast á þústinni mynda þúfur hugsanlegt hólfi, sporöskjulaga, um 6 x 4 m stórt. 2 m norðaustur af því vottar fyrir 2-3 m langri, algróinni hleðslu. Ekki er vitað hvaða mannvirki voru á þessum stað, þó er líklegast að það hafi verið e.k. skjól fyrir skepnur sem haldið var til beitar í mýrunum í kring.

BO-018:005 heimild um útihús 64°25.910N 21°45.380V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóð útihús 20-30 m NA af gamla bænum 001. Það hefur verið á bakka bæjarlækjarins.

Grasræma, um 10 m breið, milli lækjarins og vegarslóða að fjárhúsum. Lækurinn rennur nú í skurði. Magnús man eftir húsinu undir þaki, það var notað sem eldiviðargeymsla. Veggir þess voru hlaðnir úr torfi og grjóti. Húsið hefur verið rífið og líklega sléttað að nokkru leyti, þá hefur vesturhluti þess hugsanlega farið undir vegarslóðann. Á blettinum er nú grænka á svæði sem er um 6 x 5 m stórt.

Heimildir:Túnakort 1920

BO-018:006 heimild um fjós 64°25.893N 21°45.417V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru tvö samhliða útihús fast sunnan við bæjarhúsin 001. Þau voru fast sunnan við núverandi íbúðarhús á Efra-Skarði.

Á þessum stað er lágur og ósleginn höll sunnan við hlaðið, um 30 m í þvermál. Engar byggingaleifar sjást á honum. Húsin voru úr blönduðu byggingarefni, torf- og grjóthlaðnir veggir en timburgrind og járnklæðning.

Heimildir:Túnakort 1920

BO-018:007 tóft rétt 64°25.986N 21°45.259V
Á túnakorti frá 1920 er merkt "rétt" í túni, rúma 100 m austur af fjárhúsum 003.

Harðlend grund, líklega að mestu mynduð af framburði Skarðsár sem rennur skammt austan við. Jarðvegur virðist þunnur. Hross ganga í girðingu á grundinni.

Sigin tóft er á þessum stað, um 5 m vestan við mjóa kvísl úr Skarðsánni. Hún er einföld, 4,5 x 6 m, snýr N-S og er með op á suðurvegg. Veggir eru 1,5 m þykkir, alveg signir en örlar á hleðslugrjóti á nokkrum stöðum. Gróska í veggjum er sáralítill. 4 m norðan við tóftina er lágur hæðarhryggur. Í suðurhluta hans, 6 m norðan við tóftina sér greinilega fyrir sokkinni grjóthleðslu sem liggur A-V og er um 6 m löng.

Heimildir:Túnakort 1920

BO-018:008 Byrgisrimi tóft fjárskýli 64°25.333N 21°46.790V
"Niður að læknum ofan við Byrgismel er Byrgisrimi. Hann er kenndur við fjárbyrgi sem þar var, og sér enn fyrir rústum þess," segir í örnefnalýsingu. Byrgið er 30-40 m sunnan við veginn sem liggur í Leirársveit, 1,6 km suðvestur af Efra-Skarði 001.

Riminn er þurrt og aflangt holt sem liggur frá norðri til suðurs, mýrlent er umhverfis það. Rústin er norðarlega á rímanum. Hún er sporöskjulaga og þýfð, um 20 m í þvermál. Hún sker sig úr og lausagrjót gægist upp á nokkrum stöðum. Ekki er þó ljóst hvort öll þessi þúst er manngerð. Austarlega á henni miðri mótari fyrir tóft með grjóti í veggjum, hún er mikið sigrin. Alls er hún um 6 x 4 m stór og snýr N-S, líklega með dyr í suðurátt. Vesturveggur er algróinn en mikið lausagrjót er við suðurgافل. Austurveggur virðist hafa hrunið út á við, til austurs.

Heimildir:Ö-Efra-Skarð, 1

BO-018:009 tóft hesthús 64°25.922N 21°45.420V
Ungleg hesthústóft er austarlega á bæjarhól 001.

Tún hefur verið sléttað alveg upp að hólnum sem er þýfður og sinugróinn. Tóftin er alveg óskemmd. Hún er af stórum hesthúsum og heygarði, alls 10 x 16 m og snýr SA-NV. Hesthúsið sjálft er um 7 x 7 m stórt, opið í SA og er jata eftir því miðju. Heygarðurinn er um 9 x 10 m stór og mjög stæðilegur, veggir lítið farnir að síga og ná allt að 0,8 m hæð. Hins vegar eru hesthúsveggirnir signir, aðeins um 0,4 m háir.

Heimildir:Ö-Efra-Skarð, 1

BO-018:010 Stekkur tóft
"Fyrir utan Blámel er mýri sem heitir Stekkur," segir í örnefnalýsingu. Stekkjartóft er sunnan undir Blámel, við Skarðsá, rúma 700 m NNA af bæjarhól 001.

Lítill og skjólgóður hvammur, dálítið mýrlendur í botni, sunnan undir háum mel. Vel markaður með háum bökkum að norðan og vestan. Skarðsáin markar hann að austanverðu.

Tóftin er byggð utan í norðvesturhorn hvammsins. Hún er tvískipt, 9 m löng frá austri til vesturs, 5 m breið austast en allt að 6 m vestast. Stærri kró er vestan megin, um 6 x 6 m, op er til suðurs á henni. Hún stendur hærra en minni króin sem snýr N-S og er um 3 x 5 m, einnig opin í suður. Aðeins örlar á grjóti á fáeinum stöðum í veggjum sem eru allt að 1 m háir. Ekki er að sjá að opið hafi verið milli hólfa.

Heimildir:Ö-Efra-Skarð, 2

BO-018:011 Lambhúsmói örnefni lambhús 64°26.099N 21°45.170V

"Lambhúsmói er nær bæ upp undir brekku og nær niður í Dýjamýri...," segir í örnefnalýsingu. Móinn er um 380 m NNA af bæjarhól 001.

Hvammur við Skarðsá. Þýfður mói er vestantil í honum og upp í brekku sem markar hann að vestanverðu. Skurður hefur verið grafinn upp við brekkuna vestast og til suðurs, niður í Dýjamýri.

Engi merki um tóft eru þar og Magnús Ólafsson kannast ekki við mannvirkjaleifar í Lambhúsmóa.

Heimildir:Ö-Efra-Skarð, 2

BO-018:012 Grundarkot heimild um bústað

"Grundarkot var hjáleiga, sem var byggð frá jörðinni á 17. öld...", segir í Byggðum Borgarfjarðar. "Grundarkot, eyðihjáleiga, hefur í auðn verið síðan skriðan fordjarfaði jörðina, en var fyrst uppbyggt innan 60 ára", segir í Jarðabók Árna og Páls. Grundarkots er ekki getið í örnefnalýsingu Efra-Skarðs og Magnús Ólafsson hefur ekki heyrt þess getið. Skriðan er geysilegt framhlaup úr fjallinu ofan við bæinn. Hún er allt að 700 m norðvestur af Efra-Skarði.

Skriðan er allt að 400-500 m breið og nær langleiðina frá fjalli og niður að vegi.

Engin mannvistarmerki sjást í námunda við Skriðuna. Ekki er víst að Grundarkot hafi beinlínis lent undir skriðunni, hugsanlegt er að jörðin hafi spillt svo mikið og slægjulönd minnkað eftir að hún féll að ekki hafi lengur verið rúm fyrir tvö býli á jörðinni. Þannig er mögulegt að Grundarkot hafi verið nær Efra-Skarði en Skriðan, jafnvel í túninu.

Heimildir:Byggðir Borgarfjarðar, 25; JÁM IV, 33

BO-018:013 Hauksleiði þjóðsaga legstaður

"Helga-leiði heitir og í túni á Fiskilæk í sömu sókn, er það Þúfa aflaung 4 al. á lengd frá nordri til suðurs, auðsjáanleg Manna-verk, umgirdt 4hyrindum torfgardi. Rétt áþeckt þessu að skopulagi og legu er Hauksleidi á Efraskardi í Leirársókn, skal þar hafa heýgdur verid Haukur sá, ed fyrstur býggdi þá jördu." Hauksleiði er ekki þekkt í dag.

Heimildir:FF, 272

BO-018:014 tóft fjárhús

64°25.978N 21°45.530V

Fjárhústóft er vestan túns, 125 m NV af bæjarhól 001.

Framræst og sléttast stykki.

Tóftin eru af garðahúsum sem snúa N-S og eru opin í suður. Engin hlaða er við þau. Veggir eru mikið grónir svo að hvergi sér í heilar hleðslur. Alls eru húsin 10 x 6 m stór. Hluta veggja hefur líklega verið rutt til því að stórgryti liggur í tóftinni miðri. Þessi fjárhús voru síðust notuð fyrir 1950.

BO-018:015 náma mógrafir

64°25.431N 21°46.548V

Mógrafir eru í stykki vestan við Byrgislæk (008), 1,3 km SV af bæ 001 og um 20 m norðan við þjóðveg.

Mýri.

Smádokkir eru í stykkinu en ekki mjög greinilegar mógrafir. Magnús Ólafsson man þegar mór var tekinn á þessum stað, líklega fyrir 1950. Þótti hann betri en mór í Gömlugröfum, sjá 017. Alls er svæðið um 100 x 70 m stórt.

BO-018:016 Stekkjarkast örnefni stekkur

64°26.213N 21°45.896V

"Niður af Kötlulág er Stekkjarkast, sem nær niður í mýri. Brekkan utan við kastið heitir Stekkjarbrekka," segir í örnefnalýsingu. Stekkjarkast er uppgróinn skriðutaumur 550 m NV af bæ 001 og Stekkjarbrekka þar vestan við. Gróskumikill en mýrlendur hvammur er vestan við kastið.

Engin tóftamerki eru finnanleg og Magnús Ólafsson man ekki eftir tóftum á þessum stað.

BO-018:017 Gömlugrafir mógrafir

64°26.180N 21°45.779V

Í örnefnalýsingu segir: "En upp af Gömlugröfum, er Stekkjarbrekkan [016], sem fyrr var getið." Gömlugrafir voru rúma 500 m NV af bæjarhól 001.

Mýri er sunnan við Stekkjarbrekku. Austan við Stekkjarkastið rennur lækur niður í mýrina.

Við hann örlar aðeins á uppgrónum mógrofum á svæði sem er um 30 x 30 m stórt.

Heimildir:Ö-Efra-Skarð, 2

BO-018:018 garðlag

64°26.047N 21°45.173V

Leifar af hlöðnum garði sjást 130 m NNA af tóft 007.

Gróinn en harðlendur og grýttur árbakki.

Syðri endi garðsins er skammt frá mjórri kvísl sem liggur í boga frá Skarðsá. Hann liggur til NNV og má rekja hann um 15 m. Hleðslur eru signar og aðeins eitt umfar af grjóti sjáanlegt. Hugsanlegt er að þetta séu leifar af túngarði þótt þær séu utan við núverandi túnrækt. Þá gæti garðurinn hafa verið varnargarður, átt að koma í veg

fyrir að áin flæddi eða bæri grjót inn á túnið. Við ána er mikið lausagrjót en innan garðs að mestu grjótlaust.

BO-018:019 rétt

64°26.226N 21°44.728V

Magnús Ólafsson man eftir mannvirkjum norðaustan undir Blámel. Þau tók af í geysilegu flóði í Skarðsánni nálægt 1950. Stekkur 010 er sunnan undir melnum.

Aflangur og djúpur hvammur liggur meðfram ánni. Hann er fullur af lausagrjóti og ruðningum sem áin hefur borið á land.

Engar mannvirkjaleifar sjást þar nú. Magnús telur að þarna hafi verið stekkur eða lítil rétt.